

Pravo i pravne institucije u stvaranju neovisnih medija

Vesna Alaburić*

SAŽETAK

Pravo može pomoći u ostvarenju slobode medija na tri razine – u zakonodavstvu, sudskoj zaštiti i u samoregulaciji. Iako su sadašnji zakoni na razini onih u europskim demokratskim zemljama, mjestimično ih treba poboljšati. Primjerice, postoji nesklad između Zakona o javnom priopćavanju i Kaznenog zakona. Nasuprot odredbama prvoga, prema drugome novinar može biti osuđen na izdržavanje zatvorske kazne za uvredu i onda kad je ono što je objavio istinito ili ako je objavio negativni vrijednosni sud koji vrijeda nečiji ugled. Pravna zaštita novinarske slobode nije učinkovita ni u slučaju odredbi o dostupnosti informacijama, jer, zbog prirode novinarskog posla, novinari nemaju vremena prekršajno i kazнено goniti odgovorne osobe u vlasti koje su im uskratili informacije. Kazneni zakon također ne uvažava sasvim institut prava javnosti na informaciju, jer ne dopušta mogućnost da se objave informacije s oznakom tajnosti, čak i ako se pokaže da ih je javnost imala pravo saznati. Pravo može pomoći novinarstvu u sljedećem: informirati novinare o njihovim pravima i obvezama, dati stručnu pomoć u pripremi novinarskih priloga – primjerice pri provjeri informacija, zatim osnivanjem i kontrolom rada samoregulacijskih tijela. Preduvjet slobode medija je, s jedne strane, demokratsko političko okruženje i kultura političke komunikacije, a s druge strane, viši profesionalni standardi samih novinara, što znači i spremnost na stalno osvajanje slobode.

* Vesna Alaburić, odvjetnica, Hrvatska / Lawyer, Croatia.

Poštovane kolegice i kolege,

pokušat ću reći nekoliko riječi o tome kako, po mojem sudu, pravo može pomoći da novinari u jednoj zemlji rade slobodno i odgovorno i da mediji budu neovisni i slobodni. Mislim da ćemo se svi složiti u tome da je pravo neophodan, nužni uvjet da imamo slobodne i odgovorne medije, ali da to nije dovoljan uvjet da mediji doista slobodno, odgovorno i neovisno obavljaju svoje iznimno važne društvene zadaće. Što se tiče prava kao uvjeta za funkcioniranje medija u jednom slobodnom, demokratskom društvu, želim ukazati na tri razine. Na razinu zakonodavstva, razinu sudske zaštite i na pomoć prava u samoregulaciji novinarske profesije.

HDZ-ovoj vlasti usprkos, mi smo ipak uspjeli postići da su naši zakoni o medijima, kada ih po pojedinim pravnim institucijama ili modelski uspoređujemo s istim pravnim institutima i modelima u zapadnoeuropskim demokratskim zemljama, na razini europskih demokratskih zemalja. Mi, naravno, s tim zakonodavstvom u mnogim elementima nismo zadovoljni i pokušat ćemo ih promijeniti, neke odredbe zakona, neke zakone i u velikoj mjeri, jer smatramo da ti zakoni mogu biti još bolji i da mogu u većoj mjeri pridonijeti slobodnom i neovisnom radu novinara. Ono što mislim da je dosta važno u ovakvom jednom uvodnom izlaganju reći, to je da naše zakonodavstvo od ustava do svih propisa izrijekom jamči slobodu informiranja, da naše zakonodavstvo predviđa da međunarodne konvencije imaju visoki status u hijerarhiji pravnih normi, da vrijede odmah poslije ustava, dakle imaju snagu jaču od hrvatskih zakona, što znači da europska konvencija o ljudskim pravima, uključujući i praksu europskog suda za ljudska prava jest integralan dio hrvatskog pravnog sustava i može se izravno primjenjivati pred hrvatskim sudovima, što je također veliko jamstvo slobode medija. Ono što je jednako važno za novinare, to je pitanje mogu li biti kažnjeni ili snositi neke štetne posljedice ako iznose istinite informacije i imaju li, dakle, slobodu istraživanja i izražavanja, odnosno iznošenja vrijednosnih sudova o različitim događajima, pojavama i ličnostima.

Ovdje bih samo ukazala na formalno-pravnoj razini na diskrepanciju između našeg zakona o javnom priopćavanju i kaznenog zakona. Zakon o javnom priopćavanju ne dopušta ni jednu jedinu situaciju da nakladnik koji je odgovoran za štetu uzrokovanu spornom informacijom bude osuđen na isplatu naknade štete ako je informacija istinita. Za razliku od toga, po našem kaznenom zakonu, novinar može biti odgovoran, i to za kazneno djelo uvrede, ako iznosi istinitu informaciju. Smatramo da je to sporno rješenje, da je to nešto što bi trebalo pod hitno promijeniti. Što se tiče vrijednosnih sudova, također postoji diskrepancija između spomenutih dvaju zakona: po zakonu o javnom priopćavanju, nakladnik neće odgovarati čak za vrlo negativan kritički vrijednosni sud ako je on iznesen u javnom interesu i u dobroj vjeri; novinar, međutim, može biti kažnjen za kazneno djelo uvrede ako iznosi negativan vrijednosni sud kojim povređuje nečiji ugled i čast. Hoće li se to doista u praksi dogoditi, drugo je pitanje, ali na formalno-pravnoj razini to su rješenja i to smatramo problemom. Također smatramo problemom što naš kazneni zakon, doduše kao i kazneni zakon i većine europskih zemalja, predviđa mogućnost zatvorskog kažnjavanja za iznošenje neistinitih informacija pa čak i istinitih informacija ili uvredljivih vrijednosnih sudova.

Što se tiče instituta dostupnosti izvorima informacija, naše je zakonodavstvo, prema onome što je meni poznato, apsolutno na najvišoj razini u Europi i na maksimalan način jamči novinarima dostupnost izvorima informacija – naravno, radi se o tijelima državne vlasti – i predviđa i prekršajnu i kaznenu odgovornost odgovornih osoba u Vladi, ministarstvima i drugim tijelima državne vlasti ako neosnovano novinarima uskrate informaciju. Od ovako divne pravne zaštite naši novinari vrlo često nemaju nekakve koristi, zato što žele informaciju, naravno, odmah, pa nemaju vremena prekršajno i kazneno goniti odgovorne ljude u državnoj vlasti, tako da im ta pravna zaštita zapravo ne pomaže.

Ono što mislim da je u ovom uvodnom dijelu još važno spomenuti, to je pitanje prava javnosti da zna, odnosno pitanje mogu li određene informacije koje su važne da ih javnost zna, slobodno biti komunicirane u našem društvu. Moje je mišljenje da naš kazneni zakon u dijelu u kojem govori o vojnim, državnim i poslovnim tajnama ne uvažava na pravilan način institut prava javnosti da zna i ne dopušta mogućnost da se neke informacije koje su označene tajnama ipak posreduju u javnoj komunikaciji neovisno o oznaci tajne, ako se radi o pitanju o kojem javnost ima pravo biti informirana. Smatram da to treba mijenjati u kaznenom zakonu.

Ono što sam kanila dalje izložiti, iznijet ću sažeto. Što se tiče sudske zaštite, zadaća sudova je da u svakom konkretnom parničnom ili kaznenom ili bilo kakvom drugom sporu balansiraju između dva sukobljena ljudska prava. S jedne strane, pravo svakog pojedinca, pravo svake pravne osobe na zaštitu dostojanstva, ugleda i časti, ali s druge strane i pravo na slobodu informiranja. U demokratskim zemljama, prema standardima europskog suda za ljudska prava, sloboda izražavanja je pravo koje se ograničava u iznimnim situacijama radi zaštite dostojanstva, ugleda i časti drugih.

O proteklih sedam ili osam godina naših sudskih sporova, iznijela bih sljedeću ocjenu. Hrvatski sudovi naročito u parničnim postupcima nisu na takav način valorizirali problem slobode medija i nerijetko su se donosile i presude koje ne bi, po mojim saznanjima, odgovarale praksi europskog suda za ljudska prava. Takve situacije na prvostupanjskim sudovima ispravljale su se na višim sudovima i moje je mišljenje da mi danas nakon tih 7-8 godina dolazimo do sudske prakse koju bismo mogli ocijeniti sukladnom europskom pravosuđu.

Pravo može pomoći u sljedećem. Prvo, da informira novinare o tome što su njihova prava i obveze prema pozitivnom zakonodavstvu. Pravnici mogu pomoći novinarima svojim savjetima u svakoj konkretnoj situaciji, u pripremi članaka, provjeri određenih informacija, ukratko, u poslu koji se naziva “label riding” i mogu pomoći novinarima i njihovim udrugama u utemeljenju tijela samoregulacije i u njihovom radu, jer jednostavno primjena nekih pravnih standarda i u radu tijela samoregulacije može pridonijeti pravilnom radu tih tijela, a time i neovisnosti novinara.

Svojoj uvodnoj tezi – da je pravo neophodan, ali ne i dovoljan, uvjet za slobodno komuniciranje u jednom društvu, zaključno još želim dodati sljedeće: bez demokratskog političkog okruženja nema ni slobodnih i demokratskih, neovisnih medija. Drugo, od medija ne možemo očekivati da posreduju u javnom komuniciranju drugačije od temeljnog općeg obilježja društvene komunikacije. Ako naši političari sebi dopuštaju slobodu da jedan o drugome iznose teške diskvalifikacije, potpuno neprovjere-

ne informacije, pitanje je kojim pravom oni mogu od novinara očekivati i zahtijevati drugačije komuniciranje kad su oni u pitanju, i kad su drugi političari u pitanju. I ono što mislim da je važno, to je pitanje profesionalnosti samih novinara: sloboda se ne poklanja, sloboda se osvaja, sloboda nikad nije osvojena, ona se svakoga dana iznova osvaja i ako novinari budu polazili od toga i dobro obavljali svoje profesionalne zadatke, smatram da ćemo imati slobodne, odgovorne i neovisne medije.

Hvala lijepa.

Vesna Alaburić

Role of Law and Legal Institutions in the Creation of Independent Media

SUMMARY

Laws can help on three levels to realize the freedom of the media: through legislation, judicial protection, and self-regulation. Although the present laws in Croatia are on the whole compatible with those in democratic European countries, there is certainly room for improvement in many respects. For instance, there is the discrepancy between the Information Act and the Penal Code. Contrary to the provisions of the Public Information Act, a journalist can be prosecuted according to the Penal Code and sentenced to a prison term for slander, even when what he/she published was true, or if he/she published a negative value judgement offending someone's reputation. The legal protection of the journalists' freedoms is not very effective when it comes to the provisions guaranteeing access to information. Owing to the nature of their job, journalists have no time to sue the responsible persons in bodies of authority who deprive them of the right of access to information. The Penal Code does not quite recognize the institute of the right of the public to information and prohibits the publication of information labelled confidential or secret, even if it transpires that the public has the right to be informed. Law can help journalists in the following ways: by informing them of their rights and obligations, by providing professional assistance in the preparation of journalistic texts (for instance, by checking the accuracy of the information), by the establishment and control of work of self-regulating bodies. The precondition for the freedom of the media, is, on the one hand, a democratic political environment and civilized political communication, and, on the other hand, high professional standards propagated by journalists themselves, which means their readiness to continue to fight for freedom.